

Väte kyrka

Den nuvarande kyrkans äldsta delar är koret och sakristian från omkring 1300; långhuset är från århundradets mitt. Ett planerat torn kom aldrig till utförande. Den vid restaureringen 1927–28 påträffade grunden till ett äldre långhus inuti det nuvarande har tillhört kärnkyrkan från 1100-talets senare hälft.

Väte kyrka har rymt icke mindre än tio runobjekt: tre gravhällar i koret (G 173, 174, 175), ett gravstensfragment förvarat i sakristian (G 176); ristningar i putsen på korets norra vägg (G 177: a), på dess södra vägg (G 177: b), i långhusportalens östra smyg (G 177: c) och i västgavelns glugg (G 177: d); en ljuskrona av metall (G 178) samt en målad pannå (G 179). De båda sistnämnda förvaras sedan 1863 i Statens Historiska Museum. »Väte kyrka är utmärkt bland annat för dess rika praktfulla inventarier i kyrkligt hänseende; ingen kyrka på ön skall hafva så konstfullt dyrbara saker som Väte», noterar Octavia Carlén 1862 i *Blad ur Gotlands Historia* (ATA), och som exempel nämnes med rätta ljuskronan. Den är också det föremål i Väte kyrka som först observerades ha runor. Den äldsta beskrivningen är Georg Wallins från mitten av 1700-talet. C. G. Hilfeling har 1799 läst G 173. P. A. Säve granskade 1852 förutom ljuskronan de båda gravhällarna G 173 och G 174 i korgolvet, dessförinnan beskrivna av N. J. Ekdahl, samt noterade 1864 utan uppteckning G 177: c i långhusportalens. Vid kyrkorestaureringen 1927–28, då den medeltida putsen på väggarna togs fram, kom ristningarna G 177: a och G 177: b i dagen; däremot synes G 177: c som Säve funnit överkalkad ha förbisetts och ånyo dolts. G 175 har först upptecknats av O. v. Friesen 1936 (stenens huvudinskrift i majuskler dock tidigare känd), gravstensfragmentet G 176 av E. Wessén 1961. G 177: d i västgavelns glugg anmäldes 1973 nyfunnen i samband med fältarbeten för »Sveriges kyrkor». Runorna på pannån G 179 iaktogs först vid detaljgranskning av föremålet i Statens Historiska Museum.

173. Väte kyrka

Pl. 30

Litteratur: L 1747, S 102, F 268, W 77. C. G. Hilfeling, *Resejournal* 1799 (hs Fm 57: 6 i Kungl. Bibl.), s. 142; N. J. Ekdahl, *Resa på Gotland* 1826 (ATA), Sammandrag, s. 4; P. A. Säve, *Reseberättelse* 1852 (ATA), nr 8, samlingen S 170 II (konvolut 63) i UUB, *Reseberättelse* 1864 (ATA), s. 292, *Gotland* 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 180; K. Kristiansson, *Inskriptioner* II, 1889 (hs i ViLa), s. 77; O. v. Friesen, *Anteckningar* 1922 (UUB), s. 53; H. Wideen, *Gotlands gravstenar* 1945 (ATA).

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckningar i a. a. 1852 och i S 170 II; J. W. Hamner o. O. v. Friesen foton 1922 (ATA); A. Edle foto 1936 (ATA).

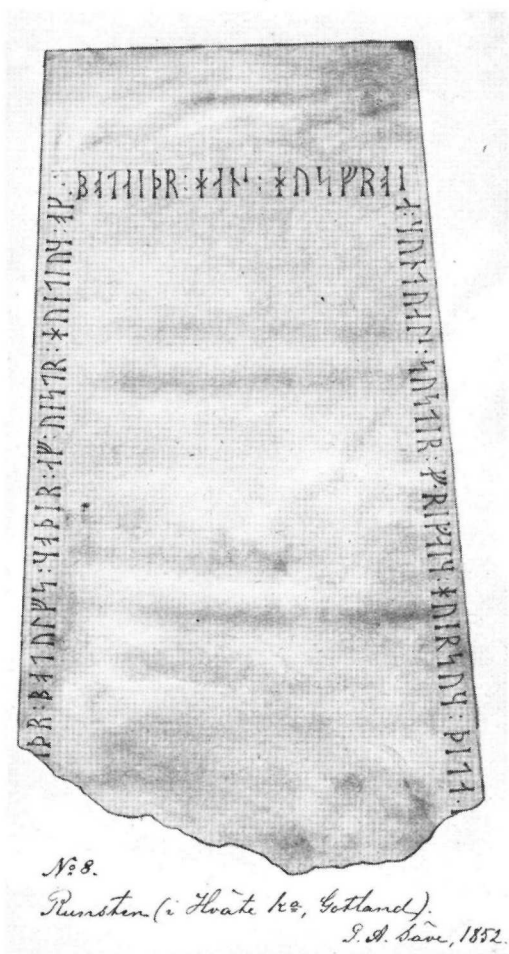

Fig. 32. G 173. Väte kyrka. Efter teckning av P. A. Säve i Reseberättelse 1852.

Gravsten med runinskrift. Den ligger i korgolvet på södra sidan, omedelbart framför uppgången till predikstolen.

Hällen granskades tidigast av C. G. Hilfeling 1799: »På Kyrko gålfvet i stora gången låg en i ena ändan afslagen Runsten af grå Marmor hvarpå lästes: . . . Således fattas läsningen både i början och slutet emedan det afslagna stycket är borta.» N. J. Ekdahl besökte Väte kyrka 1826, upptecknade inskriften och gjorde värdefulla iakttagelser men läget anger han inte närmare. Kyrkoinventariet 1830 meddelar kort: »Runstenar Inga». P. A. Säve granskar hällen den 22 juni 1852, där den »ligger i Choret», tecknar av den och kommenterar runföljderna 18–29 och 51–58. I berättelsen 1864 hänvisar han till redogörelsen 1852 och till S 102 samt tillägger »nu laggd under predikstolstrappans pall», vilket tyder på en förflyttning. Av teckningen, fig. 32, att döma har hällen 1852 visserligen varit avbruten i huvudändan, som Hilfeling uppger, men inte tvärt avskuren som nu. På samma plats fann O. v. Friesen den 1922. Då var runföljden 76–81 dold av pallen, såsom redan framgår av K. Kristianssons uppteckning 1889. I samband med kyrkorestaureringen 1927–28 har stenen ånyo omplacerats, nu så att huvudändan vänts åt öster. Därmed inkräktade inte pallen på själva runinskriften utan bara på fotändans ristningsfria del, vilket framgår av A. Edles foto 1936. Först vid kyrkorestaureringen 1954–55 avlägsnades pallen, och hällen blev frilagd i hela sin utsträckning.

Ljusgrå kalksten, trapetsoid form. Längd 1,45 m (Säve har 1852 uppmätt längden till 2 alnar och 17 tum, dvs. 1,70 m, detta alltså före tilljämningen), bredd 1,00–0,79 m. Runtextern står i ett enkelt skriftband innanför kanten. Bandets bredd och runornas höjd är 5 cm. Ett 35 cm långt stycke av hällens fotända omfattas icke av textbandet. Ristningen är djup och skickligt huggen, runorna välformade, flertalet med schatteringar i form av kilformiga avslutningar på stavarna. Mittfältet har ingen dekor.

Inskrift:

... ipr : botulfs : mopir : af uestr : huetium : ok : botaipr : hanz : husfroia : mundualz :
5 10 15 20 25 30 35 40 45 50 55
systir : af rigaim : huer sum : pita - ...
60 65 70 75 80

»... mor till Botulv från Västerväte, och Botaid, hans hustru, syster till Mundvald från Ringome. Envar som detta ...»

Till läsningen: Alla runorna är säkra. Inskriften har genomgående ensidiga bistavar på **a, m, n, o, t**: **r** har sluten bistav, **s** normalform, **z** punktformig avslutning, likaså bistaven i 57 **l**. Stingningar och skiljetecken består av djupt drillade punkter. Toppen av 1 **i** är borta i brottet, toppen av 22 **r** i en skada. 37 **p** har innanför bistaven en oavsiktligt tillkommen fördjupning, ej stingning. 77 **u** är skadad i övre delen av huvudstaven. Av r. 83 återstår vid brottet bara ett litet spår av huvudstavens bas. Skiljetecknet efter 31 **k** består av tre punkter, övriga skiljetecken av två. Skiljetecken saknas efter 17 **f**, 65 **af**, 75 **r** och 82 **a**.

Tidigare läsningar avviker endast i några få detaljer från ovanstående. Hilfeling: skiljetecken efter 17 **f**, 65 **af**, 72 **h**, 75 **r** och 82 **a**, kolonformigt skiljetecken efter 31 **k**; 42 **s**, 52 **y**, 54 **t**, 57–58 **s** (gotländsk form), 60 **u**, 74 **a**, 83 oläst. – Ekdahl: skiljetecken efter 17 **f**, 65 **af**, kolonformigt efter 31 **k**, r. 83 oläst. – P. A. Sæve: Skiljetecken efter 17 **f**, 65 **af** (en punkt), 82 **a** (en punkt); 60 **u**. – v. Friesen: Skiljetecken (en punkt) efter 82 **a**; r. 83 oläst. – Wessén: Skiljetecken i form av två punkter efter 31 **k**; 37 **p** stunget (**ð**), r. 83 oläst.

Namnen *Botulfr* och *Bot(h)aiðr* hör till de vanligaste på Gotland under medeltiden. Om det sistnämnda se G 12 med där anförda belägg; namnet förekommer också i G 188 och 206 samt med ytterligare några belägg i SMP-samlingarna. Utanför Gotland är det såvitt jag vet okänt. *Mundvaldr* är icke tidigare belagt men fullt regelbundet bildat av två var för sig flitigt begagnade namnleder, båda dock typiska efterleder. *Mund-* som förled är mycket sällsynt. Personnamnsarkivet i Uppsala (Per-Axel Wiktorsson) har på förfrågan meddelat: »Av namn med förleden *Mund-* har vi endast 1312 18/10 *Munnvygh* (SD 3 s. 91: *Munnbygh*) bet. gäld i Tegelsmora sn, Upl.» Den förekommer enligt Lind också i fno. *Mundgerða* och *Mundgerðr* (o. 1400). P. A. Säves tanke (a. a. 1852), att runföljden 51–58 avsåg »kanske Bonden vid Mullvalds i Ardre sn», liksom G. Lindströms att den skulle omvittna en försvunnen gård »Mundwals», kan lämnas utan avseende. R. 1–3 **ipr** är avslutningen på Botulvs moders namn. Det kan formellt förbindas med namn på *-(fri)ðr* och *-(h)æiðr*. Av sådana är *Bot(h)aiðr* det avgjort vanligaste.

Runföljden 18–29 **uestr : huetium** (dat.) är gårdsnamnet Västerväte (*Vestrhvetiar*) 2 km VNV om kyrkan. Ortnamnet finns tidigare belagt på en gravsten från 1294, se härom nedan. Ännu ett medeltida belägg är namnet på domaren *Jon Westerhwedye* (1485, Ivar Axelsson Thotts räkenskapsbok, enl. Lindström 2, s. 490). 66–71 **rigaim** (dat.) är gårdsnamnet Ringome i Mästerby socken, 1 km V om Mästerby kyrka, 3 km NV om Västerväte och 5 km NV om Väte kyrka. Detta är det äldsta belägget på namnet. Det näst äldsta är det i Ortnamnsarkivet i Uppsala registrerade *Hans ringem* (1523 skb. G). Neogard uppger 1732 *Ringume*. Huruvida Ortsbestämningarna är att hänföra till kvinnornas namn eller till de nämnda anförvanternas, kan formellt inte avgöras. Beträffande Botaid gäller att hennes och broderns ursprung är detsamma, Ringome. Det andra fallet är mera tveksamt. Sannolikheten för att Botulv och hans mor är barnfödda på olika gårdar är ju stor. Andra omständigheter talar för att bestämningen här i första hand gäller Botulv.

Inskriftens början och slut är förlorade. Det råder dock ingen tvekan om att gravstenen ursprungligen lagts över Botulvs moder och över hans hustru Botaid. Nominativformen och avsaknaden av predikatsverb i det förlorade textpartiet antyder, att inskriften inletts med ett »här vilar». Avslutningen har sannolikt innehållit en uppmaning till förbön, t. ex. »envar som detta ser (läser) må bedja för deras själar». Liknande uttryck förekommer på den förlorade gravstenen G 5, på G 115, gravstenen vid Hammarby kyrka, Uppland (S. B. F. Jansson i Fornvännen 1959, s. 196) samt NIyR 227, 457.

Vätestenens formulering avviker sålunda från den gängse »X lät göra denna sten över Y». En av anledningarna till att den i stället följer det latinska mönstret »hic requiescit» skulle kunna vara, att de naturliga förutsättningarna för den traditionella avfattningen har saknats. Botulvs mor har sannolikt överlevt både sin make och sin son; likaså har sonhustrun Botaid överlevt sin make. Majuskelinskriften på en annan gravsten (Lindström 2, s. 85 nr 117), också den i Väte kyrkas korgolv, synes bekräfta detta förhållande: + HIC : REQUIESCIT : BOTVLVFS : DE : WESTER : HWETHIVM : QVI : OBIIT : ANNO : DNI : M : CC : XC : IIII : IIII NONAS : OCTOBRIS : CVIVS : ANIMA : REQUIESCIT : IN : PACE : AMEN.

Redan Ekdahl har sammanställt rungravhällen och denna gravsten över »Botulv från Västerväte, som dog den 4 oktober 1294», och Ekdahls reflektioner är typiska för hans uppsökande verksamhet, som inte alltid inskränkte sig till ett mekaniskt återgivande av de granskade texterna: »En runsten i Väte som till sin ungefärliga ålder bestämmes af den efter honom [i reseberättelsen] anförda munkstilsgrafstenen». Så följer de båda texterna, dokumentariskt återgivna. »Om dessa personer har det ej varit mig möjligt att få weta mer än hvad stenarne förwarat. Troligt är att de varit bönder, och att Botulf på sin höjd varit domare i Heideting, en post som då innehades af skickliga bönder. V. Hwäte är en stor bondgård och består af 1 3/4 mtl. och har Botulf således varit mäktig.»

Är antagandet att samme Botulv från Västerväte avses i båda inskrifterna riktigt, kan det vara rimligt att Botulv avlidit och fått sin grav ombesörjd före moderns och hustruns frånfalle. Man kunde visserligen ha väntat, att Botaid jordats i makens grav. Men om kvinnorna dött senare, kanske med kort tidsintervall, kan de av praktiska skäl ha fått en gemensam grav eller åtminstone gravsten. Båda gravarna torde för övrigt ha legat intill eller nära varandra i Västervätes gravkvarter. Och förlagan till runtextens inledning fanns inom räckhåll. Kanske har det åvilat Mundvald i Ringome att ombesörja sin systers gravsättning och gravskrift i Botulvs hemförsamling, vilket i och för sig skulle motivera, att hans namn också kommit med. En datering av G 173 till tiden omkring 1300 är fullt plausibel.

174. Väte kyrka

Pl. 30

Litteratur: L 1748, S 103, F 269, W 78. N. J. Ekdahl, Resa på Gotland 1826 (ATA), s. 35; J. G. Liljegren, Runlära (1832), s. 152; P. A. Säve, Reseberättelse 1852 (ATA), nr 9, samlingen S 170 II (konvolut 63) i UUB, Reseberättelse 1864 (ATA), s. 292, Gotland 1864 (hs S 40 n i UUB), s. 183; H. Pipping, Gotländska studier (1901), s. 113; O. v. Friesen, Anteckningar 1923, 1936 (UUB), s. 73 resp. s. 7; Herbert Gustavson, Gutamålet 1 (1940), s. 55 not 3; H. Wideen, Gotlands gravstenar 1945 (ATA).

Äldre avbildningar: P. A. Säve, teckningar i a. a. 1852 och i S 170 II (kopia i C. Säve, Runologiska anteckningar 15 a, ATA); J. W. Hamner o. O. v. Friesen foto 1923 (ATA).

Gravsten med runinskrift. Den ligger i korgolvets sydvästra hörn, omedelbart S om G 173.

N. J. Ekdahl ger i juli 1826 den första uppteckningen av gravhällens inskrift men nämner intet om belägenheten. Det gör däremot P. A. Säve den 22 juni 1852: »ligger å kyrkogården s. om kyrkan», förmodligen samma plats som O. v. Friesen anger 1923: »på kyrkogården, 5,73 m. från s. långhusmuren». 1936 kunde v. Friesen notera: »Stenen vid restaur. 1927–28 inlagd i korgolvet sv. hörnet.»

Grå kalksten. Svagt trapetsoid form. Längd 1,92 m, bredd 0,90–0,83 m. Runornas höjd 7 cm. Runin-